

SA EXAM PAPERS

YOUR LEADING PAST YEAR EXAM PAPER
PORTAL

Visit SA Exam Papers

www.saexampapers.co.za

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LUHUHI/THAFAMUHWE 2016

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: Awara 2^{1/2}

Bammbiri ili li na masiatari a 32.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Ni humbelwa uri ni vhale siatari ili nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni songo vhuya na edzisa u vhala bammberi lothe. Tolani thebulu ya zwi re ngomu kha siatari 4 ni swaye nomboro dza mbudziso dzo vhudziswaho kha zwibveledzwa zwe na guda uno iwaha. Nga murahu ha izwo, vhalani mbudziso idzo ni nange dzine na tama u dzi fhindula.

3. Bammberi heli li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A: Vhurendi (30)

KHETHEKANYO YA B: Nganea KANA Folukulo (25)

KHETHEKANYO YA C: Dirama (25)

4. Fhindulani MBUDZISO THANU dzo fhelela: THARU kha KHETHEKANYO YA A, NTHIHI kha KHETHEKANYO YA B na NTHIHI kha KHETHEKANYO YA C nga ndila i tevhelaho:

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI

VHURENDI HO VHONWAHO – Fhindulani mbudziso MBILI.

VHURENDI VHU SONGO VHONWAHO – Mbudziso ya KHOMBEKHOMBE

KHETHEKANYO YA B: NGANEA KANA FOLUKULO

Fhindulani mbudziso NTHIHI. I nga vha Nganea kana Folukulo.

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA

Fhindulani mbudziso NTHIHI.

5. KUNANGELE KWA PHINDULO KHA KHETHEKANYO YA B (NGANEA KANA FOLUKULO) NA YA C (DIRAMA).

- Fhindulani FHEDZI mbudziso dza kha nganea/folukulo na kha dirama dze na guda.
- Fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI. Arali na fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA B, ni fanela u fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO YA C. Arali na fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO YA B, ni fanela u fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA C. Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.

6. VHULAPFU HA PHINDULO

- Mbudziso ndapfu ya kha Vhurendi i tea u fhindulwa nga maipfi a u bva kha a 250 u ya kha a 300.
 - Mbudziso ndapfu dza khethekanyo ya Nganea/Folukulo, na ya Dirama dzi tea u fhindulwa nga maipfi a u bva kha 400 u ya kha a 450.
 - Vhulapfu ha phindulo dza mbudziso pfufhi vhu tea u langwa nga maraga dzo nekedzwaho/avhelwaho. Phindulo dza vhalingiwa dzi tea u pfufhifhadzwa dza dovha dza livhanywa.
7. Tevhedzani ndaela dzo nekedzwaho mathomoni a khethekanyo INWE na INWE nga vhuronwane.
8. Nomborani phindulo dzanu kokotolo maelana na mutevhe wa u nombora wo shumiswaho kha ili bambiri la mbudziso.
9. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
10. Nwalani nga vhudele, nahone zwi vhaleaho.
11. Ndangatshifhinga yo anganywaho:
- KHETHEKANYO YA A: I anganyelwaho u swika kha minetse ya 40
KHETHEKANYO YA B: I anganyelwaho u swika kha minetse ya 55
KHETHEKANYO YA C: I anganyelwaho u swika kha minetse ya 55

THEBULU YA ZWI RE NGOMU

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI			
Zwirendo zwo randelwaho: Fhindulani mbudziso MBILI fhedzi kha dzi tevhelaho.			
NOMBORO YA MBUDZISO	MBUDZISO	MARAGA	NOMBORO YA SIATARI
1. 'U vha thanyele'	Mbudziso ndapfu	10	6
2. 'Vhungoho na vivho'	Mbudziso pfufhi	10	7
3. 'Vhaswa vha Afurika Tshipembe'	Mbudziso pfufhi	10	8
4. 'Dwadzetshifu'	Mbudziso pfufhi	10	9
NA			
Tshirendo tshi songo vhonwaho: Mbudziso ya KHOMBEKHOMBE			
5. 'Lufu lwa vhutshilo'	Mbudziso pfufhi	10	10
<p>*PFESANI: Fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na PFUFHI NTHIHI. Arali na fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA B, ni tea u fhindula MBUDZISO PFUFHI u bva kha KHETHEKANYO YA C. Kha KHETHEKANYO YA B na KHETHEKANYO YA C, fhindulani mbudziso nthihi-nthihi u bva kha KHETHEKANYO inwe na inwe.</p>			
KHETHEKANYO YA B: NGANEA/FOLUKULO			
NGANEA: Fhindulani mbudziso NTHIHI u bva kha NGANEA dzo randelwaho.			
6. <i>Tshi do lilwa</i>	Mbudziso ndapfu	25	12
7. <i>Tshi do lilwa</i>	Mbudziso pfufhi	25	12
8. <i>Bulayo lo talifhaho</i>	Mbudziso ndapfu	25	14
9. <i>Bulayo lo talifhaho</i>	Mbudziso pfufhi	25	15
10. <i>Mafeladambwa</i>	Mbudziso ndapfu	25	17
11. <i>Mafeladambwa</i>	Mbudziso pfufhi	25	17
KANA			
FOLUKULO: Fhindulani mbudziso NTHIHI u bva kha FOLUKULO yo randelwaho.			
12. <i>Khuvhanganyo ya folukuloo</i>	Mbudziso ndapfu	25	20
13. <i>Khuvhanganyo ya folukuloo</i>	Mbudziso pfufhi	25	23
KHETHEKANYO YA C: DIRAMA			
Fhindulani mbudziso NTHIHI fhedzi u bva kha dirama dzo randelwaho.			
14. <i>Ha u tsa ndi ha u gonya</i>	Mbudziso ndapfu	25	27
15. <i>Ha u tsa ndi ha u gonya</i>	Mbudziso pfufhi	25	27
16. <i>Milomo ya nukala</i>	Mbudziso ndapfu	25	29
17. <i>Milomo ya nukala</i>	Mbudziso pfufhi	25	30

***PFESANI:** Kha KHETHEKANYO YA B na YA C, fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI.
A ni tei u fhindula mbudziso ndapfu MBILI kana mbudziso pfufhi MBILI.

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Ivhani na vhuṭanzi ha uri no fhindula tshivhalo tsho teaho tsha mbudziso nga u vhea luswayo kha uyu mutevhe wa u sedzulusa:

KHETHEKANYO	NOMBORO DZA MBUDZISO	TSHIVHALO TSHA MBUDZISO DZO TEAHO U FHINDULWA	LUSWAYO
A: Vhurendi (Vhurendi ho randelwaho)	1–4	2	
A: Vhurendi (Tshirendo tshi songo vhonwaho)	5	1	
B: Nganea (Mbudziso Ndapfu kana Pfufhi)	6–11		
Folukuloo (Mbudziso Ndapfu kana Pfufhi)	12–13	1	
C: Dirama (Mbudziso ndapfu kana Pfufhi)	14–17	1	
*PFESANI:	Kha KHETHEKANYO YA B na YA C, ni tea u vha na vhuṭanzi uri no fhindula mbudziso NDAPFU NTHIHI na PFUFHI NTHIHI. A ni tei u fhindula mbudziso ndapfu MBILI kana mbudziso pfufhi MBILI.		

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI**VHURENDI HO VHONWAHO/RANDELWAHO/GUDIWAHO**

Fhindulani mbudziso MBILI kha NNA dzi tevhelaho.

MBUDZISO YA 1: VHURENDI (MBUDZISO NDAPFU)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni kone u fhindula mbudziso yo vhudziswaho.

U VHA THANYELE – D Nephalama

1 A ni vhoni dza yavho milomo mbemba,
2 Dzi tatamuwa sa mulavhu dza guma ndevheni,
3 Maṅo a tsetshela a sala e ndaya,
4 Tshiseo-khole tsha ṭana tshidikadika,
5 Tshiseo tshi bva mukuloni hu si mbiluni.

6 Vha ni funelani vha sa ni funi?
7 Vha ni funda vha sa fundi,
8 Vha kholekhole khofhe dza muvhuda,
9 Vha ni titiisa vho edela khofhe-karu.

10 Vha ri vha na lufunofuno na?
11 Vha tshi ni ita zwimunguni,
12 Na vha nduhu phedzelwa makandani,
13 Vha ni senda sa dzone khavhelo.

14 A ni vha vhoni, ni bofu tsakate,
15 Vha mutwa wa waṅu muvhili,
16 Vha ni muṅa na sala ni lwatsi,
17 Na kongonyala mutodo we khudu.

18 Ndi vhone vha si vhone,
19 Vha mulimo mutumulamala,
20 Vha mbilu ntswu ya tshivhimbili,
21 I sa vhone sheli zwa ngomu hayo.

22 Thanya, vhutsilu bvuvhula,
23 Talifha sa mbeda ya vhutungu,
24 U si pofule tshipofu wa kumba,
25 U vha thanye,le,
26 U vha talifhele.

Kha itshi tshirendo murendi u khou sasaladza lufuno lwa kholekhole.

Nga maipfi a u bva kha a 250 u swika kha a 300, nwalani maanea ni tshi sengulusa ndila ye murendi a shumisa ngayo zwitanza/ndima u bvisela khagala thalutshedzo i re kha likumedzwa lo bulwaho afho ntha.

[10]

KANA

MBUDZISO YA 2: VHURENDI (MBUDZISO PFUFHI)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

VHUNGOHO NA VIVHO – TR Ratshitanga

- 1 Vhungoho na vivho ndi tshimange na mbevha,
- 2 Nge zwothe mulilo zwi sa okelani.
- 3 Vivho ndi vhulada, vhungoho ha amba la revha,
- 4 Naho tshadzo mboho idzi mbili hu u budulana.
- 5 Mutshilitshili wa vivho ndi vhutsilu,
- 6 Ngeno vhungoho vhu tshi phukhula nga ndivho.
- 7 Tsha vivho ndi u gungula na u fara nga mbilu,
- 8 Ngeno vhungoho vhu tshi li hada sa khwivho.
- 9 Mudzia-u-vhivha-hothe ndi mulambilu
- 10 Nge na wa muwe mukovhe khae zwo khakhea.
- 11 Tshidini ndi u tama vhuṭali ngeno wo bebwa u tsilu,
- 12 Wa hangwa uri zwi todwaho nga vhungoho zwi a phethea.
- 13 Vhungoho ndi tshiphiri tsho vhumbaho muthu na shango,
- 14 U vhu hanedza ndi hone u shaya nzhele,
- 15 Nge hone vhone vhu sa shavhe mivhango,
- 16 Vhunga kha hone vhu si na ndele.
- 17 Thi mangali na iwe u hanedzaho zwine nda amba,
- 18 Vhunga tshira tshau ndi hone vhutsilu.
- 19 Vha ngaho iwe ndi vhone vhe vha anda.
- 20 Thetshelesa u pfe, u litshe u la mbilu.

2.1 Ndi zwifhio zwine murendi a tama u zwi bvisela khagala nga mutaladzi/vese ya 2? (2)

2.2 Kha mutaladzi/vese ya 3 murendi u shumisa ipfi 'vhulada'. Nani thalutshedzo ya ili ipfi zwi tshi yelana na tshirendo itshi. (2)

- 2.3 Kha mutaladzi/vese ya 8 murendi o shumisa figara dza muambo MBILI. Inwi dzi buleni. (2)
- 2.4 Tshiga tsha u vhala tsho shumiswaho kha mutaladzi/vese ya 20 tshi na mushumo-de afho he tsha shumiswa hone? (2)
- 2.5 No disendeka kha tshitanza tsha 4, ni a tendelana na na kuvhonele kwa murendi kha tshirendo itshi? Tikedzani phindulo yanu. (2)
[10]

KANA

MBUDZISO YA 3: VHURENDI (MBUDZISO PFUFHI)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

VHASWA VHA AFURIKA TSHIPEMBE – LR Ndlovu

- 1 Sedzani Afurika Tshipembe liswa nga ito li si na mangai,
- 2 Kandani nga nayo dzi si na mapeta.
- 3 Milomo a yo ngo tsha hungwa nga nnzi dza mulayo
- 4 Ambani o tambaho, a si na mapinde na mavhende vhutshiloni.
- 5 Vhuinwi hanu nga vhu bvuke
- 6 Vhu bvuke ni khane sa namana.
- 7 Thanga dzanu dzi thathabe vhunga dza luanakha,
- 8 Mato malapfu nga dzhene gomeleloni la vuvhoni
- 9 Manovho na u rama ni si zwi ambare.
- 10 Ambarani lukuna ni funge denzhe kha Afurika Tshipembe liswa
- 11 Afurika Tshipembe liswa li tonge nga madadzwane alo,
- 12 Madadzwane a ambare nguwane ya lino,
- 13 I sa nge muhala ningoni ya kholomo
- 14 Kana tshinina tsha musuku ningoni ya nguluvhe.

- 3.1 Ndi zwifhio zwine murendi a tama u zwi bvisela khagala nga mutaladzi/vese ya 3? (2)
- 3.2 Kha mutaladzi/vese ya 4 murendi u shumisa ipfi 'maphinde'. Talutshedzani ili ipfi zwi tshi yelana na tshirendo itshi. (2)
- 3.3 Bulani figara ya muambo i re kha mutaladzi/vese ya 11 ni nee na thalutshedzo yayo. (2)

3.4 Sedzani mutaladzi/vese ya 8: 'Maṭo malapfu ... la vhuvhoni'.

Talutshedzani muhumbulo muhulwane wo faredzwaho afha une murendi a ṭodou livhisa kha vhaswa vha Afurika Tshipembe. (2)

3.5 U ya nga mitaladzi/vese dza 12–14: 'Maḍadzwane a ambare ... ningoni ya nguluvhe', ni a tendelana na na kuhumbulele kwa murendi ku re kha mitaladzi/vese idzi? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)

[10]

KANA

MBUDZISO YA 4: VHURENDI (MBUDZISO PFUFHI)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni ḍo kona u fhindula mbudziso dzo ḍisendekaho khatsho.

DWADZETSHIFU – T Makhado

- 1 Maseo anga o shanduka vhuṭungu
- 2 Ndi mulidzi maṭodzi a ḷe nda mama.
- 3 Mbilu yanga i swa nga zwe ya khuba
- 4 Ndo neta nga u fhihamelwa.
- 5 Vhutshilo hanga ho sendamela vhudzulavhafu,
- 6 Ndo shaya nungo dzo ngaho dza musu uḷa
- 7 Ndi tshi lwa na nngwe ya vhuhali
- 8 Ndo no vha tshigoḍo tsha vhathu.
- 9 Khonani dzanga dzo ntshandukela
- 10 U tshimbila ndi u tou ḍiruma,
- 11 Nge muvhili u wanga, wa shanduka tshiguru
- 12 Lukanda lwanga lwo nambatela marambo.
- 13 Marambo anga o tshenuwa vhuvha hanga,
- 14 Muvhili wanga u nukha lufu
- 15 Vhunga dunzi ḷi tshi ṇoṇa lu shushaho,
- 16 Nge maṭo anga a ṇoka nga tsiku.

4.1 Sedzulusani mutaladzi/vese ya 3, 'Mbilu yanga ... ya khuba'.

Talutshedzani zwine murendi a tama u zwi bvisela khagala nga mutaladzi/vese iyi. (2)

- 4.2 Sumbedzani mutevhetsindo u bveledzwaho kha mitaladzi/vese dza 10 na 11. Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.3 Tshifanyiso tsha muhumbulo tsho shumiswaho kha mutaladzi/vese ya 1 tshi kwama hani kupfesesele kwanu kwa tshirendo itshi? (2)
- 4.4 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une murendi a toda u u bveledza nga ndima/tshitanza tsha 4? (2)
- 4.5 Ni vhona vhuvha ha murendi vhu tshi tokonya mini musi no sedza matshilele a tangedzeaho vhathuni? Tikedzani muhumbulo wanu. (2)

[10]

NA

VHURENDI VHU SONGO VHONWAHO/RANDELWAHO (HA KHOMBEKHOMBE)

MBUDZISO YA 5: VHURENDI (MBUDZISO PFUFHI)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

LUFU LWA VHUTSHILO – LR Ndlovu

- 1 Lufu-de lwa malisambilu
- 2 Lufu lwa vhutshilo ha murafho uno
- 3 Lufu lwa vhutshilo vhu faho vhu tshi kha di tshila
- 4 Vhutshilo na murafho zwi sa switwi tshaloni.
- 5 Tshidu tsha luvalo lwa vhatshili
- 6 Ndi tshiga tsha lufu lwa vhutshilokwae
- 7 Vhutshilo ho rumbuwaho sa murudi
- 8 Vhutshilo vhu sa tshili nga thonifho.
- 9 Vhutshilotshilo vhu tshila na misi vhu tshi fa
- 10 Kha lino a hu tshe na vhutshilo, vhutshilo ho fa
- 11 Ho no tou sala wone mufemo na ngelelo ya malofha tsingani
- 12 Vhutshilo ho switwa zwalonni zwa tshanduko ya tshifhinga.
- 13 Vharangi vha lino na vhone vho shanduka zwidza
- 14 Vho fa vha tshi tshila, tshipikwa tshavho ndi aredi
- 15 Muthu a shayaho tshe a pika u tshilela na u fela tshone,
- 16 Na khathihi ha na pfanelo dza u vhidzwa a tshilaho.

- 5.1 Kha mutaladzi/vese ya 3 hu na zwine murendi a tama u bvisela khagala. Zwi talutshedzani. (2)
- 5.2 Thoho ya itshi tshirendo, 'Lufu lwa vhutshilo' ndi lishandi. Sumbedzani u tea/u sa tea hayo no sedza tshirendo tshothe nga u angaredza. (2)
- 5.3 Kha mutaladzi/vese ya 9, hu na ipfi 'vhutshilotshilo'. Sumbedzani uri ndeme ya ndovhololo i thusedza hani u bvisela khagala talutshedzo. (2)
- 5.4 Talutshedzani muhumbulo muhulwane wo faredzwaho nga tshirendo itshi. (2)
- 5.5 Ni a tendelana na na kuvhonele kwa murendi kwo bveledzwaho kha tshitanza/ndima ya 4. Tikedzani phindulo yanu. (2)

[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: NGANEA/FOLUKULO

Fhindulani FHEDZI mbudziso NTHIHI i bvaho kha nganea kana folukulo ye na guda.

NGANEA***TSHI DO LILWA* – NE Phaswana**

Fhindulani MBUDZISO YA 6 (Mbuziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 7 (Mbuziso pfufhi).

MBUDZISO YA 6: *TSHI DO LILWA* (MBUDZISO NDAPFU)

Nganea yavhudi yo lundwaho tshidele i vhone nga u bvedza khudano, tshipikwa hu u todou vhangula dzangalelo la vavhali.

Sengulusani likumedzwa le na newa afho ntha no disendeka kha khudano dzi wanalaho buguni iyi.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

KANA**MBUDZISO YA 7: *TSHI DO LILWA* (MBUDZISO PFUFHI)**

Vhalani tshipida tsha mafhungo tshi bvaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tshi tevhelela.

1	'U luvha a hu na mapone kha ri mbo di ya ri litshe u twa ri tshi mona-mona ngeno ri si na na tshantshakala. Vhone vha ri u nga ri u na mu di ngeno naho niwana o tou luwa na nga lusunzi u tshi balelwa na u tou mu isa afho dokotelani la Mugula nga u kundwa tshone tsha vuvhili.' Vho-Emeli itali mulomo wo no nembelela kale nga dzone mbiti hezwi vha tshi amba nga u rali. 'Tenda inwi ni tshi do amba nae; nne hezwi zwi tou nga zwi do mbalela.' Vho-Luvhone a vho ngo tsha pfa ipfi la mufumakadzi wavho; vho vho do fhedza vha tshi mu sala murahu saizwi o vha o no vha goloini kale.	5
2	Litshani-vho havha munna wa vathu vha timatime u ya ha hoyu Luambo munna wa khefi heyi. Hoyu ndi muwe wa vathu vhe havha Vho-Luvhone vha dzhena navho tshikolo. Munna hoyu sa muthu we a vha a tshi bvafha zwa tshikolo, ho do ri zwenezwi a tshi fhedza murele wa vufumi, a mbo di thoma zwa mabindu.	10

	Vhanzhi vha a vhudzisa uri hone tshelede ya u thoma mabindu o i wana ngafhi. U swika na namusi ane a ri u a divha vhubvo ha tshelede yeneyo u do vha a tshi khou tou kana nawa na mbisi. Yone-vho muthada matiraka ayo a vha a tshi khou hwala hone mitavha, u do sea wa vhuya wa fhira nga sibandela mbabvu dzo vundekana. Ndi muthu wa u funa u longa muho kha zwine a amba. A nga u vhudza u nga ha Mozambiki na u hu divha a sa hu divhi. U do mu fasha u tshi vhudzisa huwe hune wa hu divha henengei Mozambiki; zwenezwo u vho do pfa a tshi vho ri Mozambiki ro swika ra wana hu sa takadzesi ra mbo di fhirela phanda. Phanda ha hone wa vhudzisesa u do pfa ho no vha Namibia.	15 20
3	Vho-Emeli na munna kevha ha Luambo ngomu kukamarani kwawe kune a ku shumisa sa ofisi. Vhuraru havho vha tou vhonala zwavhudi saizwi ho fungwa na livhone.	25
4	Hu pfala u lila ha zwilebula na dzibigiri musi vhuraru havho vha tshi khou endela u ritha tie ye vha netshedzwa nga uyu mushumi wa afha khefini. Ene hoyu Luambo u vhonala nga muvhili a tshi fhira havha Vho-Luvhone. Ndi munna wa mutambatuwa ane a dzulela u sea tshifhinga tshothe. Ene u vhonala o ambara dzhesi yawe ine tshifhinga tshothe a dzulela u gonyisela zwanda zwayo ntha hu tshi sala hu tshi vhonala zwanda zwawe zwi khagala. Ipfi lawe li pfala li tshi boroda sa la ndau. Madevhu itali o tou shula tshitefu tshothe. O khakathela ndi mangafha.	30 35

[Ndimba ya 2]

- 7.1 Talutshedzani uri mafhungo e na vhala a tana tshipida tshifhio tsha puloto. Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 7.2 Madalo a Vho-Luvhone na Vho-Emeli a thusedza hani u anetshela zwa phanda nganeani iyi? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 7.3 Thaidzo ine Vho-Luvhone vha vha nayo i kwama hani vhudipfi ha Vho-Emeli mafhungoni aya e na vhala? (2)
- 7.4 Mafhungo e na vhala afho ntha a tana Luambo sa muanewa-de? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 7.5 Mafhungo e na vhala afho o vhangha khudano ya lushaka-de vhukati ha Vho-Luvhone na Luambo nga murahu buguni iyi? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 7.6 Ndi ufhio mulaedza une muniwali a toda u u bvisela khagala nga mafhungo a nganea iyi? Tikedzani phindulo yanu. (3)

- 7.7 Muñwali o kona u gumafhi u bvedza magumo a nganea iyi? Tikedzani phindulo yañu. (3)
- 7.8 Sumbedzani uri mudzedze wa tshifhinga wo tutuwedza hani vhudifari ha Vho-Emeli buguni iyi? (3)
- 7.9 Nangani phindulo yoneyone kha mutevhe wo ñekedzwaho.
- Vho-Emeli vha vhudza Vho-Luvhone uri 'U luvha a hu na mapone', zwi tshi amba uri u luvha ...
- A a hu gumi.
B a hu vhavhi.
C a hu netisi.
D ndi u tambudza. (1)
- 7.10 U ya nga kuvhonele kwanu, ni vhona zwe Dzhalagoma a ita zwa u vha thanzi ya muvhuso zwo tea naa? Tikedzani phindulo yañu. (2)
- 7.11 No vha ni tshi nga ita mini arali no vha ni Vho-Emeli uri ni si diwane no vha phuli ya zwikolodo? Bviselani muhumbulo wanu khagala. (3)
[25]

KANA

BULAYO LO TALIFHAHO – AW Magau

Fhindulani MBUDZISO YA 8 (Mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 9 (Mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 8: BULAYO LO TALIFHAHO (MBUDZISO NDAPFU)

Nganea yavhudi yo lundwaho tshidele i vhonala nga u bvedza khudano, ndivho hu u todou vhangula dzangalelo la vhavhali.

Sengulusani likumedzwa le na ñewa afho ntha no disendeka kha khudano dzi wanalaho buguni iyi.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450. [25]

KANA

MBUDZISO YA 9: *BULAYO LO TALIFHAHO* – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tshi tevhela.

1	Ri ro tama zwashu madzanga a ngei na ngei, fhedzi nungo dzashu kha u swikela eneo madzanga dzo tukufhadzwa na u hwetekanywa lwa u tungufhadza lune mbilu-mutami ya tou tsimbeledzwa na u pwanyeledzwa lwa u ondisa muthu. Khotsi a khosi ndi dakalo, huno dakalo la pfuluwa kha khosi, khosi i vha mulanda ngeno mulanda a tshi vha khosi musi o dala dakalo. Dakalo lone li dzula mbiluni. Huno khosi na mulanda mbilu ndi nthihi.	5
2	Tshifhinga tshothe arali Vho-Lugisani vhe ngeno Dovahoni vha tshi tou mato thungo ya Tshiozwi hasha, mbilu i sokou vhaa, vha pfa vha tshi vho fhelelwa nga nungo. Tshiitisi tshihulu dzi mbiti dza u humbula murahu. Ndi uri hezwi zwithu havha Vho-Lugisani vha pfa vha tshi disola zwe vha tenda u pfuluwa. Ngavhe vha hane ndi musi mabindu avho a tshi do vha a songo thithisea nga u rali. Lila vhengele la zwikalakati zwenezwino lo vha li tshi do tuwa li tshi ima. Zwino mitshelo yavho ine ya khou ita i tshi tswiwa nga mahokoko ngavhe vha hane u pfuluwa ndi musi vha tshi do di sokou lutana na vhothovhela zwavho fhedzi mitshelo yo vha i nga si litshe u anwa. Huwe hoyu thovhela o vha a sa do vha dina hezwo arali vho vha vho hana. Othe haya mafhungo ndi ane vha vho sokou elekanya vhe vhothe. Huwe vha tshi tenda vho itwa nga mbiti nandi!	10
15
3	U takalesa, nzhinzhi, mashithe, na mbiti ndi tshone tshiswiswi na dande matoni a munna hu masiari tshivhangalala. Vhanzhi vha disolaho namusi vha tshina iwe ya hedzi ndayo kana dzothe.	20
4	Ganuko a li vhuyisi tshalo fhedzi, u itela u dirindidza, Vho-Lugisani vho vha vhe muthu wa u sokou fara dzinyendo dza u ya ngei na ngei. Luambo na muthu vho vha vha si na, tshavho hu mahalwa na dzinyendo. Iteli, o rwiwaho kana o felwaho a tshi lila u bvisa mitodzi a tshi amba u tavha mukosi. Huno a todaho dzuvha la mbilu yawe a tshi balelwa, a tshi lila mitodzi ndi dzikhakhathi ngeno mukosi hu u tsa a tshi gonya. Arali o no wana lila dzanga u a rembuluwa a shanduka a dzula fhasi o no vha voda.	25
5	Vho-Lugisani vha tshi humbula zwavhudi vha vhona unga vha khou lora ngeno vha tshi khou vhona. Mabindu one vha elekanya u do a tevhedza Dovahoni nga murahu vho no dzudzana zwavhudi. Nga murahu vha vho rindila na u thoma u dowela; mbiluni yavho vha ri: 'Mbuyelela i a la. Arali nda shuma nga mafufufulu na henefha Dovahoni ndi nga vha na mashudu, huwe zwa nnakela u fhira kale. Tenda Mudzimu a si nnyise milingoni.'	30
35

[Ndima ya 7]

- 9.1 Talutshedzani uri mafhungo e na vhala a tana tshipida tshifhio tsha puloto. Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 9.2 Ndi lushaka lufhio lwa khudano lu bveledzwaho nga phara ya 5? 'Vho-Lugisani vha ... a si nnyise milingoni.' Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 9.3 Mafhungo e na vhala afho ntha a bvukulula hani vhudipfi ha Vho-Lugisani? (2)
- 9.4 Mafhungo e na vhala afho ntha a ola Vho-Lugisani sa muthu-de? (2)
- 9.5 Vhalani mitaladzi 33–35: 'Arali nda ... u fhira kale.' Sumbedzani vhungoho ha mafhungo aya kha zwe zwa bvelela nga murahu buguni iyi. (2)
- 9.6 Ndi ufhio mulaedza une murwali a todou bvisela khagala nga mafhungo a nganea iyi? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- 9.7 Vhamusanda Vho-Mphaga vho vhulaha nga ndila i si ya u shulula malofha lini, fhedzi nga ndila yo talifhaho. Sumbedzani uri fhungo ili li kwama hani magumo a nganea iyi. (3)
- 9.8 Zwe Vho-Lugisani vha zwi ita Dovhoni zwi hanedzana hani na kuhumbulele kwa Vho-Mamidze na khonani dzavho zwi tshi kwama mudzedze wa tshifhinga nganeani iyi? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- 9.9 Nangani phindulo yoneyone kha mutevhe wo nekedzwaho.
'Mbuyelela i a la,' Vho-Lugisani vho vha vha tshi amba uri ...
- A Muthu a bva ho vhifhaho, a dovha a humela u a wela khakhathini.
B Muthu arali o no la, a vhuzelela u phakha u wana zwiliwa zwinzhi.
C U tshi vhuzelela fhethu lunzhilunzhi u fhedza wo bvelela.
D Phukha ya mbuyelela i la vhathu. (1)
- 9.10 U ya nga kuhumbulele kwanu, ni vhona vhudifari ha vhafunzi Vho-Mamidze vhu tshi yelana na mushumo wavho wa vhufunzi naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 9.11 Nga kuhumbulele kwanu, no vha ni tshi nga itani arali no diwana ni kha nyimele ya Vho-Nyamalwela ya uri vha khou vhangiswa nga mukoma wavho Vho-Lugisani? Tikedzani muhumbulo wanu. (3)

[25]

KANA

MAFELADAMBWA – NE Sigogo

Fhindulani MBUDZISO YA 10 (Mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 11 (Mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 10: MAFELADAMBWA (MBUDZISO NDAPFU)

Nganea yavhudi yo lundwaho tshidele i vhone nga u bvedza khudano, ndivho hu u todou vhangula dzangalelo la vhavhali.

Sengulusani likumedzwa le na newa afho ntha no disendeka kha khudano dzi wanalaho buguni iyi.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

KANA**MBUDZISO YA 11: MAFELADAMBWA (MBUDZISO PFUFHI)**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi tevhelaho.

1	Nga murahu ha u sombolodzwa hulapfu vhukuma, ndi hone Vho-Sara vha tshi vhuya vha amba.	
2	'Hafhu vhathu vha songo toda u nnzhenisa khakhathini lini. Nne ndo vha ndo dzula na havha muhura wanga Vho-Maemu helila divha le hoyu Mawela a vhuya. Ndi vhone vhe vha mmbudzisa uri u do vhuya lini. Musi nne ndo no amba uri a thi divhi, vho mbo di thoma u tungufhala. Nne ndi tshi ri mulandu ndi mini vho tou amba zwenezwi zwe makhadzi vha amba uri vhone vha do tou tama vhanwe vha tshi shumelwa nga vhana saizwi vho bebela fhasi. Hafhu hezwi ndi tshi pfa zwe makhadzi wanu vha vhuya nazwo nwananga, zwi a mpfara thaha.'	5
10
3	Vhathu vhothe vho mbo di sokou lavhelesana, ha ri noo! 'Mmawe!Mmawe vha khou amba ngoho vhone,' ndi Mawela.	
4	'Nwananga, ni ri ndi nga takadzwa nga mini arali ndi tshi nga ni zwifhela?'	
5	'Nwana wa khaladzi anga,' ndi Vho-Matodzi vha tshi vho luvhelela. 'Ndi ri ambelani fhasi. Iphi lanu li songo gonyela ntha. Li khou gonyiswa ngani? Izwi a ni vho todou sinyuwa? Rine kha ri nge vhathu vha songo pfaho tshithu. Hone vhone Vho-Sarah vha khou amba onoyu wa Lialama.'	15

11.7 Siangane na fhethuvhupo zwi tũtũwedza hani kuhumbulele kwa Vho-Matodzi kha vhutendatenda hãvho kha zwa vhuloi? Tikedzani phindulo yañu. (3)

11.8 Zwa u ða ha Mawela na makhomorete u fhisa muði ha Lialama zwi dzumbulula hani mudzedze wa tshifhinga nganeani iyi? Tikedzani phindulo yañu. (3)

11.9 Nangani phindulo yoneyone kha mutevhe wo ñekedzwaho.

Vho-Matodzi vha ri: 'Muvhuye wanga' kha Vho-Sara, zwi amba uri ...

A Mufumakadzi o vhuyaho vhuhadzi.

B Mufumakadzi ane a kondelela vhuhadzi.

C Mufumakadzi o malwahõ nga kholomo dze dza mala makhadzi.

D Makhadzi vho vhuyaho vhuhadzi. (1)

11.10 U ya nga kuvhonele kwanu, ni vhona vhudifari ha Mawela vhu tshi tãnganedzea naa? Tikedzani phindulo yañu. (2)

11.11 No vha ni tshi nga ita mini arali no ðiwana ni kha nyimele ine Vho-Sara vha vha khayõ ya u pfi ñwana wavho u khou loiwa nga khonani yavho Vho-Maemu? Tikedzani muhumbulo wañu. (3)

[25]

KANA

FOLUKUĻOO***KHUVHANGANYO YA FOLUKUĻOO – RV Tshikovhi***

Fhindulani MBUDZISO YA 12 (Mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 13 (Mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 12: *KHUVHANGANYO YA FOLUKUĻOO* (MBUDZISO NDAPFU)

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA A, TSHIBVELEDZWA TSHA B na TSHIBVELEDZWA TSHA C nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso yo disendekaho kha izwi zwibveledzwa zwothe.

TSHIBVELEDZWA TSHA A: LUNGANO**VHATUKANA VHA NO SHANDUKA – TZ Ramaliba**

1	Salungano! Salungano!
Ho vha hu na muṅwe munna we a vha e na musadzi wawe muthihi na vhana vha vhasidzana vhavhili. Havha munna vho vha vha vhone vhamusanda kha heḷo shango.	
2	Vhathu vhothe vho vha vha tshi vha thonifha ngauri vho vha vha tshi kona u vhusa vhathu vhavho. Liṅwe duvha vhaḷa vhana vha ya dakani u reda khuni. Ha ri vho no fhedza u reda khuni dzavho muṅwe na muṅwe a tshi vho vhoḷha dzanda lawe ha bvelela vhatukana vhavhili vha ri: 'Vhoiwe vhasidzana ri a ni funa.'	5
3	Havho vhatukana vho vha vho naka nga maanda nahone vha tshi sumbedza uri vha na vhuthu. Ndi fhaḷa vhaḷa vhasidzana vha tshi ri na vhone vha a vha funa. Vhatukana vha takala nga maanda vha ri ri do tuwa navho mahayani. Vhasidzana vha tenda. Vha litsha khuni heneḷho vḥukati ha daka vha tuwa na vhaḷa vhatukana.	10
4	Vhamusanda vha sala vha tshi toda vhana vha sa vha wane. Vhege ya u thoma ya fhela vha songo wana vhana vhavho. Ya vuvhili i tshi fhela vha wana madzanda a khuni na khare. Vha humbula zwauri vhana vhavho vha do vha vho pandamedzwa nga dziphukha vha sia khuni. Vha humbula uri vha nga vha vho liwa vha si tsha tshila.	15
5	Havha vhasidzana vho swika mudini wa hone duvha lo no kovhela; vho neta nga u tshimbila. Vho swika vha mbo di edela vha vuwa nga masiari. Vha tshi vuwa vho wana vhanna vhavho vho fara nama nnzhinnzhi. Vha ri vha khou bva u zwima. Vhasidzana vha si tsha bvela phanda na u vhudzisa.	20

6	Vhasidzana vha toḁa u ḁivha nga zwa hafha muḁini. Vho mangala muḁi wa hone u tshi tou vha vḁukati ha ḁaka lihulu. Vha isa phanda na u sedza vha wana hu na kuḁwe kuḁu kunḁ kwā vha kule na dziḁwe nḁu. Vha tutshela hone. Vha tshi swika vha wana hu tshi dzula muvhuda. Vha tshi ri vha shavhe kha muḁi wa muvhuda, muvhuda wa ri: 'Ni songo ofha, ndi muḁwe wa vhanna vḁanu.'	25 30
7	Havha vhasidzana zwa vha mangadza, fhedzi vha si tsha amba tshithu vha humela kha vhanna vḁavho vha swika vha fhiwa zwiliwa zwa ḁama fhedzi vha ḁa.	
8	Duvha ḁo no kovhela vḁala vhanna vha ri vha khou ya u toḁa zwiliwa, vha ḁo ḁavhanya vha vhuya. Vhasidzana vha onesana na vhanna vḁavho. Vhasidzana vha sala vha tshi ḁa ḁama fhedzi ngauri ho vha hu si na vhuswa. Vhathu vha hone vḁo vha vha tshi tshila nga ḁama fhedzi. Havha vhanna vho vha vha tshi thoma vha fhira nga ha muvhuda vha otsha ḁama vha ḁa vha konou tuwa. Zwino vho vha vha tshi ri vha sa athu u tuwā vha thoma vha imba luimbo vha tshi thusiwa nga muvhuda uri vha konou shanduka vha vha phukha dza ḁaka dzine dza vha ndau. Havha vhanna vha ri vho fhedza vha thoma u imba:	35 40
	Maḁoni dendela dendela dendela! A vhuya maḁoni dendela! Zwana zwa hone a zwi na maḁo! A vhuya maḁoni dendela! Zwi nga tevhela magonyane! A vhuya maḁoni dendela! Gusilili kwindi kwindi kwindi!	45
9	Hezwi vho no fhedza u imbelela vha dovha vha shanduka vha vha dzindau. Vha tuwa u yo zwima dziḁwe phukha. Vha tshi vhuya nga maḁautsha vha dovha vha imbelela. Muvhuda wa imba navho uri vha kone u dovha vha vhe vhathu. Muvhuda arali wa sa imba navho vha nga si shanduke vha dovha vha vha vhathu.	50

TSHIBVELEDZWA TSHA B: VHURENDI HA SIALALA (TSHIKHODO)

VHAḁAVHATSINDI VHA THENGWE – TZ Ramaliba

- 1 Avha ndi vḁavhatsindi vha Tshiheni!
- 2 Tshiheni tsha Nyaphungatshena
- 3 Tsho phungaho mavhele na vhana.
- 4 Ndi vhone nnda ndumela shevhoni,
- 5 Vhane vha u fhedza wo dzula heneffho.

6	Ndi vhone Vhangona
7	Vhabikwa na ive, ive la vhibva
8	Vhangona vha sala.
9	Ndi vhone ngwaniwapo wa Venda,
10	A thi rumeli mutsinda.
11	Ndi ya nga ndothe musanda
12	Thi luvhelwi.
13	Ndi vhone mutoda ndimo
14	A sa todi shango la muthu.
15	Ndi zwifho zwa mativha, mabako na zwisima.
16	Ndi vhone vha vhulungu vhutete
17	Vhu no lunzhedzwa nga a re na nzhele;
18	Vha si na nzhele vha a fhaladza.
19	Ndi vhone vha no fulela ndu vho dzula;
20	Vha takuwa nga u vhea suzwa!
21	Ndi vhone vhane vha dola maswi a munenzhe;
22	Ndi vhone vhane vha divhona nga tshivhoni,
23	Tsha dzivha Fundudzi.

TSHIBVELEDZWA TSHA C: MAAMBELE A SIALALA

MIRERO

1. Wa sa li pfa u vhudzwani u do li pfela vhulaloni.
2. Khangala ruda mato, vuluvulu lo fa nga vhwavho.

MAAMBELE

1. Ni do fa ni tshi dunga.
2. Nnda ndumela shevhoni

MBUDZISO: ZWIBVELEDZWA ZWA A, B na C

Manwalwa a sialala a na mushumo wa u tsivhudza matshilele o teaho kha lushaka.

No disendeka nga likumedzwa ili, sengulusani milaedza yo faredzwaho nga manwalwa ayo a sialala o newaho afho ntha.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

KANA

MBUDZISO YA 13: KHUVHANGANYO YA FOLUKULOO (MBUDZISO PFUFHI)

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA D na TSHIBVELEDZWA TSHA E nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khazwo.

TSHIBVELEDZWA TSHA D: LUNGANO**MBILA YO KUNDWA MUTSHILA NGA U RUMELA – RV Tshikovhi**

- 1 Salungano! Salungano!
- 2 Hu pfi kalekale phukha dzothhe dzo vha dzi si na mitshila. Hezwi zwo dina ngauri dzo vha dzi sa koni u pandela thunzi musi dzi na zwilonda. Hu pfi gwavhavha na mbila ndi musi zwi madelemapfani; zwi tshi somolana zwa hanwani. Thama idzi dzothhe dzo vha dzi tshi dzula fhasi ha matombo. Linwe duvha dza langana uri kha ri tou ita madiso a u ya u toda zwiliwa. Ha tendelaniwa uri hu do thoma mbila nga lenelo li tevhelaho. 5
- 3 Hu pfi nga duvha li tevhelaho mbila ya vuwa i tshi khou dzida i tshi ri khuvha a thi pfiwi; ndi a lovha. Ya humbela khonani yayo gwavhavha uri kha i ye u tunda. Hu pfi musi gwavhavha o ya u tunda ndi musi mbila i tshi bva ya ora duvha i tshi khou dibatela na mabuvhi i tshi endela u la. Gwavhavha naho mafhungo aya lo a pfa a lo ngo ri tshithu nga hao. 10
- 4 Hu pfi linwe duvha ha rambiwa tshivhidzo tshi si na tsaleli. Phukha dzothhe dza khunyelela musanda nga nda ha vhombila vha no didivha uri vha na muimeleli. Ngei musanda ho dzinginywa la uri vhunga phukha dzi tshi khou lila nga u shaya mitshila na u ralo u tambula nga magufha, ndi khwine hu wanale phukha ine ya do thusa kha u bvisa magufha kha phukha dzothhe; hu si na tshiketho na vhukolikoli. 15
- 5 Randevhe a vhudzisa uri arali iyo phukha ya vhonala i tshi khou shuma i si na tshiketho na vhukolikoli i do livhuwiwa nga mini? 20
- 6 Phindulo ya vhuya i tshi ri phukha yeneyo ya u shaya tshiketho na vhukolikoli i do dzhia wonoyo mushumo wa u lisa na u bvisa magufha na musi phukha dzo no wana mitshila. Hone i songo lavhelela u gonya ha mbuelo vhunga mushumo u wayo. 25
- 7 Musanda vhozwa la uri phukha i no toda i fanela u vha i na vhudele nahone i si na magufha. I vhe i na muvhala u vhonalaho nahone u fanaho na wa lushaka lwa hayo.

8	Zwo dzhiela phukha nnzhi tshifhinga u ðivha uri phukha iyo i nga vha i ifhio. Musi dzi kha ði vha dzo hanganeã nga u ralo Randevhe a tuwa o tou livha mutshena a ri: 'Takuwani ni dzhie mushumo wanu ni litshe u tolou ri vhulahisa ndala.'	30
9	Randevhe o mbo ði newa vhukoma na zwenezwo ha pfi u ðivha vhalanda vhawe. Mutshena ndi tshinoni tshitshena tshi no tshimbila na kholomo tshi tshi bvisa magufha. Dzi sa athu balangana dzo vhudzwa u pfi dzi vhuye musanda nga vhege i tevhelaho mitshila i do vha yo vhuya nga mirole. Musi dzo lindela mitshila yadzo mutshena o vha a tshi khou ita mushumo wawe a si na tshikhetho na vhukolikoli. Muthada yo sala i tshi khou ora ðuvha ngeno i tshi khou komolela u vhuya ha gwavhavha.	35
10	Gwavhavha a tshi pfala a tshi khou onesana na vhaiwe mushondwane ya mbo ði sunguvhe fhasi ha toambo. Ula a tshi tou dzhena mbila ya mu sedza nga maão a ndala ene a nga ha zwi vhoni zwauri o sedziwa. Mbila yo bva na u kondelela ya vhuya ya bva ya bata mabuvhi mararu.	40
11	Nga vhege i tevhelaho gwavhavha a talutshedza mbila uri hu pfi nga ðuvha li tevhelaho muwe na muwe a de a dzhie mutshila wawe musanda. Vhusiku uho mbila yo ri u dzida ya nga i sa balea khana. Nga matsheloni a li tevhelaho gwavhavha a difhumulela a tshi ya guvhanganoni. Henengei ya phakhwa yo phakhwa mitshila nga dziphukha na gwavhavha a nanga wawe. Musi phukha dzo no tangana gwavhavha a sokou doba kwonokwo kubunuphunu a farela thama. A tshi i nea ya vhona ku kutuku ya gungula ya ri: 'No ndela na kutshila ku sa ðivhalei inwi no ambara une na do tou vhandã ngawo. Na riãe mitshila yavhuã milapfu ri a i funa!'	45
12	Gwavhavha la tuwa li tshi khou tonga na u sea li tshi ri: 'Wo kundwa mutshila nga u rumela khonani!' Ha vha hone u fa ha lungano!	55

MBUDZISO DZA TSHIBVELEDZWA TSHA D: LUNGANNO

- 13.1 Bulani lushaka lwa lungano lwe na vhala afho nãha, ni dovhe ni tikedze uri ndi ngani ni tshi ralo. (2)
- 13.2 Arali no sedza mutaladzi wa l 'Salungano salungano.' Muanetsheli u khou tãna tshipida tshifhio tsha puloto? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 13.3 Ndi ufhio murero une wa vha na vhushaka na thoho ya lungano ulu? (1)
- 13.4 Kutshilele kwa mbila kwo thusedza hani u anetshela zwa phanda kha mafhungo a lungano ulwu? Talutshedzani. (3)

- 13.5 Muanetsheli u tama ri tshi guda mini nga lungano ulwu? (2)
- 13.6 Ni vhona u nga vhaanewa vha tevhelaho vho imela vhathu-ḑe kha vhutshilo ha ḑuvha liḑwe na liḑwe?
- 13.6.1 Gwavhavha (1)
- 13.6.2 Mbila (1)
- 13.6.3 Randevhe (1)
- 13.7 Arali o vha e inwi mbila, no vha ni tshi ḑo itani u bva kha dandetande ili? Tikedzani phindulo yaḑu. (2)

TSHIBVELEDZWA TSHA E: VHURENDI HA SIALALA (TSHIKHODO)

VHALAUDZI VHA LWAMONDO – TZ Ramaliba

- 1 Ahee Lwamondo ḑa Matshele na mbaḑo ahee!
 2 Ndi ene Nelwamondo! Maboho wa lithavha
 3 Matshele Rammbofheni ni mmbofhe nga lwa khongoni
 4 Ngauri lwa kholomo ndi a dyambula
 5 Makambe ndi ḑa makhadzi Nyakhulukadzi
 6 Khuhukadzi a i imbi mutsho
 7 Mutsho u imbiwa nga ya nduna
- 8 Naa ni a mpfa naa iwe Vhalembethu
 9 Ndi a gonya thavha ndi ya u suma kha lone pfeḑe
 10 Pfeḑe lihulwane Nemungadi
 11 Line ḑe li tshi yo nwa madi
 12 ḑa ri ndi nwa madi nkhoḑi
 13 Mbaḑoo! Mbaḑoo!
- 14 Ahee vha Lwamondo ḑa Matshele na mbaḑo ahee!
 15 Ndi vha ha khekhekhe!
 16 Thi remi nga ya muḑwe, ndi rema nga yanga mbaḑo
 17 Matshele ha tsha nga kale musi a tshi thuba dza Vhuromu.
- 18 Vhoiwe ni Vhalaudzi vha Lwamondo
 19 Vhoiwe vhaḑati vha Venda
 20 No vha no farana na dzithovhele dza Venda
 21 Ri sa hangwi Thovhele Mailausumbwa wa lothe
 22 Ene Tshivhase mulilo dugudugu
 23 Vhanzhi vha ḑa nga u ora.

24	Ni tshi shumela tshitshavha sialalani na mveleleni
25	Mishumo ya zheka
26	Ndala ya panulula
27	Ahee Nemungadi ahee!

MBUDZISO DZA TSHIBVELEDZWA TSHA E: VHURENDI HA SIALALA (TSHIKHODO)

- 13.8 Nani talutshedzo ya ipfi 'dyambula' sa zwe la shumisiswa zwone kha mitaladzi/vese ya 3 na 4. (2)
- 13.9 Kha mitaladzi/vese dza 6 na 7 hu na murero. Zwino inwi u nwaleni nga ndila yoneyone, ni dovhe ni nee na thalutshedzo yawo. (2)
- 13.10 U khodwa nga u rali ha 'Thovhele Tshivhase' nga vhalanda vhawe zwi tana hani vhurangaphanda ha iyi khosi? (2)
- 13.11 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane u bveledzwaho nga tshikhodo itshi zwi tshi kwama sialala ya lushaka lwa Vhalaudzi vha Lwomondo? (2)
- 13.12 Ni a tendelana na na kuhumbulele kwa murendi kwo bveledzwaho nga mutaladzi/vese ya 9 zwi tshi yelana na mvelele ya Tshivenda? Tikedzani phindulo yanu. (2)

[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA

Fhindulani mbudziso NTHIHI i bvaho kha dirama ye na guda FHEDZI.

HA U TSA NDI HA U GONYA – LL Mafenya na NA Milubi

Fhindulani MBUDZISO YA 14 (Mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 15 (Mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 14: HA U TSA NDI HA U GONYA: NA ZWONE ZWI A DINA (MBUDZISO NDAPFU)

Vhatambi buguni ya dirama ndi vhone vharathisi vha mvumbo dzi tangananedzeaho na dzi sa tangananedzei kha tshitshavha.

No disendeka nga likumedzwa ili, sengulusani mvumbo ya Marubini sa muiwe wa vhatambi vhahulwane diramani iyi.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

KANA**MBUDZISO YA 15: HA U TSA NDI HA U GONYA: MUTSHUTSHU (MBUDZISO PFUFHI)**

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi tevhelaho.

STEVE:	Vhathu vha vhona ri sa ambi, vhe a ri divhi mafhungo. Ri khou tou fhumula riṅe. Vhanna vha na vhahadzinga hafha.	
FUNZANI:	Ntshavheni, tenda nṅe ndo ni vhudza, ni khou pengiswa hafha.	
NTSHAVHENI:	Ni tshi vho tou hagala na vho nga wanga musadzi ni mu divha na u fhira nṅe muṅe, kani-ha.	5
FUNZANI:	Hai salani nṅe ndo tuwa. (A bva)	
KHAKHATHI:	Ntshavheni, riṅe ri a ni funa ri nga si vhuye ra ni pengisa lini. Ro rali a ri khou ri waṅu o ita tshithu lini, ri khou tou amba uri ni songo fulufhedza musadzi na vho tou tshila ni tshi nga no bonya maṭo lini, a vuleni. Nṅe ndo rali wanga na u shuma a sa shumi, ni ri ni nga tou mu fulufhedza tshothe? Zwino uḷa waṅu-ha a re maṭoni a vhathu, ho vhuya u shuma na vhanna vhanzhi nga maanda.	10

STEVE:	Izwo fhedzi naa, havha vhathu vha dzipfunzo a vha na zwiṭuku. Dziofisi dzi tou vha a dzi na milomo, a dzi ambi. Dzo vha dzi tshi ḁo bvisa zwiphiri zwine ri nga shavha nga u tata u pfa. Muthu ndi a tshila ndo lavhelesa. Vhanevha vhane wa wana muthu a tshi nga o vha ḁowela, mafhungo a khou fhela. Vhanna lo kovhela, hafhu matshelo ndi la makhuwa. Ni ḁo ḁi fhira ni tshi ntsisa musi Ntshavheni?	15 20
NTSHAVHENI:	Dinani haho. Nahone ala a modoro wa Steve e ra vha ri khao o guma ngafhi? Hafhu tshelede yo sokou dzula, muthu ha lengi u i la yothe.	
STEVE:	Ro vha ri tshi ḁo li ladza hani uyu Funzani o no nala. Nne inwi ndo vha ndi tshi vho ni teledza ndi tshi ri khamusi ngauri ni vho bva tshikhuwani na Vho-Nengwenda ni nga si tsha funa u vhuyelela kana zwa vho tou konḁa hayani.	25
NTSHAVHENI:	Kha u vhuyelela a hu na dinani. Ndi ḁo amba na Funzani u ḁo vhuisa mbilu ri ḁo ḁi tuwa rothe sa zwe ra dzudzanya. Ndi ḁo ya muḁini wawe matshelo nda ḁo ni vhudza mbamatshelo uri ri ḁo tuwa hani. (<i>Vha mbo bva</i>) (<i>Ntshavheni u ethe ndilani ya u ya hayani</i>)	30
NTSHAVHENI:	Havha vhanna vha na mafhungo ane vha a divha ane vha khou teledza u mmbudza. Hu na zwiṅwe malugana na Alice. Hu kanya ndi kale ndi khou ḁi sola mafhungo awe na hoyu Tsanyane ane a shuma nae. Muthu a sa neti nga u londa mufumakadzi wa muṅwe munna? Hafhu o fhedza riwaha wothe a tshi ḁa u mu dzhia a dovha a fhedza nga u mu vhuisa musi vha tshi tshaisa. Naho hu tshi pfi u a badela petirolo hezwi nazwino khamusi ndi lufuno.	35 40
[Luṭa I Bono 3]		

- 15.1 Sedzani kha mutaladzi wa 6: 'Hai salani ... (*A bva*).' Ndi mini tshine muṅwali a ṭoḁou u tshi bveledza nga u shumisa ndango ya tshiteidzhi afho nṭha? (2)
- 15.2 Mafhungo e na vhala afho nṭha a thusedza hani u ṭoṭomodza puloto ya ḁirama iyi? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 15.3 Tshipiḁa tsho newaho afho nṭha tshi ṭana Ntshavheni e muthu-ḁe? (2)
- 15.4 U ya nga mafhungo e na vhala afho nṭha, muṅwali u khou bvisela khagala tshipiḁa tshifhio tsha puloto? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)

- 15.5 Siangane na fhethuvhupo zwi tūtūwedza hani Steven uri a kone u sola khonani yawe Ntshavheni? (2)
- 15.6 Ndi ufhio mulaedza une muniwali a tama u u rumela vhathuni nga mafhungo a dirama iyi? (2)
- 15.7 U amba e ethe ha Ntshavheni zwo bvelelaho mafhungoni e na vhala zwi ni disela tshifanyiso-de muhumbuloni waṅu? (2)
- 15.8 Mafhungoni a dirama iyi, muanetsheli u bvukulula Steven na Ntshavheni vha tshi fhambana hani kha kuvhonele kwavho kwa zwithu? (2)
- 15.9 Nyambedzano ye na vhala afho ntha i tūtūwedza hani mathekheshandwa diramani iyi? Zwi bviseleni khagala. (2)
- 15.10 Mathakheni a khudano diramani iyi a vhonala ngafhi? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 15.11 U ya nga mafhungo a dirama iyi, ni vhona zwe zwa itwa nga Ntshavheni zwi tshi konadzea vhutshiloni? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 15.12 Ni a pfela vhutungu Alice kha nyethe ye a tangana nayo mafhungoni a dirama iyi? Tikedzani muhumbulo waṅu. (3)
[25]

KANA

MILOMO YA NUKALA – NP Nefefe

Fhindulani MBUDZISO YA 16 (Mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 17 (Mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 16: *MILOMO YA NUKALA* (MBUDZISO NDAPFU)

Vhatambi buguni ya dirama ndi vhone vharathisi vha mvumbo dzi tanganedzeaho na dzi sa tanganedzei kha tshitshavha.

No disendeka nga likumedzwa ili, sengulusani mvumbo ya Vho-Bukuṭa sa muniwe wa vhatambi vhahulwane diramani iyi.

Vhulapfu ha maanea aṅu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450. [25]

KANA

MBUDZISO YA 17: MILOMO YA NUKALA (MBUDZISO PFUFHI)

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi tevhelaho.

NTSHENGEDZENI:	<i>(A tshi karuswa nga u pfa u omba-omba vothini)</i> . Na ndi nnyi a no khou nkhokhonyedzela ndi tshe ndo edela naa? Inwi Tsumbedzo! Tsumbedzo! Ni khou toda mini? Ani zwi vhoni zwauri ndi tshe ndo edela naa?	
VHO-BUKUTA:	<i>(Vha tshi pfala vha tshi ambela fhasi)</i> Ndi nne khotsi au, do tavhanya u vule!	5
NTSHENGEDZENI:	A, ndi- ndi baba? Hu tou vha na mini? Nne ndi tshe ndo edela baba.	
VHO-BUKUTA:	I do litsha mafhungo a u tolou u twa u tshi nndevhisa thebvu nga mano u vule hafha! Hu na zwine nda khou todou u dzhia hafho do tavhanya u vule!	10
NTSHENGEDZENI:	<i>(A tshi sumbedza u ofha)</i> . Ndi khou vula. Ndi kha di thoma nda ambara. <i>(U a vula vothi)</i>	
VHO-BUKUTA:	<i>(U tou dzhena vha mbo di vala vothi vha lodela)</i> . Ee! Zwino u nthetshelese u mpfesese. U khou zwi pfa?	15
NTSHENGEDZENI:	<i>(O no tshuwa)</i> . A-a, a- zwi- zwino hu khou bvelela mini baba?	
VHO-BUKUTA:	Do fhumula u thetshelese hu khou amba nne thoho ya muḍi! U songo vhuya wa fanywa wa nnyitela phosho na luthihi. Ngauri wa vhuya wa tou nnyitela phosho, wo fa. U khou pfa zwauri ndi khou ri mini?	20
NTSHENGEDZENI:	<i>(A tshi vho thoma u tswimila)</i> . Ndi khou zwi pfa baba.	
VHO-BUKUTA:	Yaa ...! U mpfe u mpfesese! Zwino nne na iwe ri khou vhofha mulanga. Vhunga mme au vha tshi vuwa vha tshi bubela mushumoni matsheloni maiwe na maiwe. U khou thetshelesa kana u khou ita zwa u lila?	25
NTSHENGEDZENI:	Ndo thetshelesa baba.	

- VHO-BUKUṬA: Yaa ...! Zwino iwe u bva matshelo u khou tea u ḁa wa adzela mme au mmbete hangeini lufherani lune nda edela 30
hone matsheloni maṅwe na maṅwe, u sa athu u ya tshikoloni mme au vho no bva. U khou zwi pfa.
- NTSHENGEDZENI: Baba! Zwi nga si ite lini. Nṅe ... nṅe ...!
- VHO-BUKUṬA: U ya funa kana a u funi, hu khou itiwa zwi nṅe ṱhoho ya hoyu muḁi nda khou ṱoḁa zwone. Houḁa mmbete u khou 35
tea u adzelwa nga iwe u bva matshelo.
- NTSHENGEDZENI: *(A tshi fhihamelwa nga nyofho.)* Ndi nga si kone baba.
- VHO-BUKUṬA: U ḁo zwi kona u ḁo vhona. Zwino ṅamusi ndi nṅe ane nda ḁo adzela hoyu wau mmbete.
- NTSHENGEDZENI: Hai, baba! Vha songo vhuya vha ḁidina nga u adzela hoyu 40
wanga. Nṅe muṅe ndi ḁo u adzela. Itali na ḁuvha ḁo no ḁi tsha. Ndi fanela u dudedza maḁi a u ṱamba nda ya tshikoloni.
- VHO-BUKUṬA: U songo vhilahela u ḁo dudedza hayo maḁi ane wa khou ṱoḁa u dudedza. Zwino nṅe ndi khou ṱoḁa u thoma nda 45
ṱheshela uri ṅduhu dzo vhibva na, kana ndi matotoya.

[Luṱa 1 Bona 2]

- 17.1 Sedzani kha mutaladzi wa 1: *'(A tshi karuswa nga u pfa u omba-omba vothini).'* Ndi mini tshine muṅwali a ṱoḁo tshi bvedza nga u shumisa ndango ya tshiteidzhi afho ṅṱa? (2)
- 17.2 Mafhungo e na vhalafho ṅṱa a thusedza hani u ṱoṱomodza puloto ya ḁirama iyi? (2)
- 17.3 Tshipiḁa tsho ṅewaho afho ṅṱa tshi ṱana Ntshengedzeni e muthu-ḁe? (2)
- 17.4 U ya nga mafhungo e na vhalafho ṅṱa, muṅwali u ṱana tshipiḁa tshifhio tsha puloto? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 17.5 Siangane na fhethuvhupo zwi ṱuṱuwedza hani kutshilele kwa Vho-Bukuṱa? (2)
- 17.6 Ndi ufhio mulaedza une muṅwali a tama u u rumela vhathuni nga mafhungo a ḁirama iyi? (2)

- 17.7 U amba e ethe ha Ntshengedzeni nga murahu ha zwo bvelelaho mafhungoni e na vhala zwi ni disela tshifanyiso-de muhumbuloni? (2)
- 17.8 Mafhungoni a dirama iyi, muanetsheli u bvukulula Vho-Takalani na Vho-Bukuṭa vha tshi fhambana hani malugana na kufarele kwa vhana vhavho? (2)
- 17.9 Nyambedzano ye na vhala afho ntha i tutuweda hani mathekeshandwa diramani iyi? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 17.10 Mafhungo e na vhala afho ntha a thusedza hani u anetshela zwa phanda zwi tshi kwama vhumatshelo ha Ntshengedzeni? (2)
- 17.11 U ya nga mafhungo a dirama iyi, ni vhona zwe zwa itwa nga Vho-Bukuṭa zwi tshi itea/wanala vhutshiloni? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 17.12 Ni a pfela vhutungu Tsumbedzo kha nyethe ye a vha a tshi tangana nayo mafhungoni a dirama iyi? Tikedzani muhumbulo waṅu. (3)
[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 25
MARAGAGUTE: 80